

«МАНДРУЄМО СВІТОМ, ЩОБ ПРО НЬОГО РОЗПОВІДАТИ». ТОПОГРАФІЧНІ СТРАТЕГІЇ ПРОЗИ АНДЖЕЯ СТАСЮКА

У статті зосереджено увагу на відношеннях між простором, місцем і мандрівкою, з одного боку, та автонарацією, тожсамістю і літературою – з іншого. Аналіз метанаративного дискурсу А. Стасюка показує складну структуру літературної активності як послідовного синтезу меморативних, тілесних і просторових практик. Суб'єкт цих практик переформулює й переписує свою закорінену у пам'яті й просторі автонарацію з метою «інтенсифікації життя», «віддалення смерті» й «панування над часом». Згідно з наратором, ідентичність є перманентною перформативною практикою, що реалізується у відкритому діалогічному просторі культури. Індивідуальна і колективна тожсамість завше вписана у відповідні просторові координати. Наративне охоплення реляцій між тожсамістю і простором відбувається шляхом відкриття-проговорення семіотично насичених і неоднорідних місць – автобіографічних, травматичних, міжпоколіннєвих – з перспективи палімпсестної постави наратора.

Ключові слова: місце; простір; автонарація; тожсамість; досвід; пам'ять; подорож; краєвид.

У текстах сучасного польського письменника А. Стасюка тісно переплітаються топоси подорожування, пам'яті і середньоевропейської тожсамості. Саме з огляду на специфічне експонування згаданої проблематики у центрі уваги дослідників опинилися такі книги письменника, як: «Dziennik okrętowy» (2000 р.) (з виданого спільно з Ю. Андруховичем тому «Moja Europa: dwa eseje o Europie zwanej Środkową»), «Jadąc do Babadag» (2004 р.), «Fado» (2006 р.), «Dojczland» (2007 р.), «Dziennik pisany później» (2010 р.), «Wschód» (2014 р.), «Kucając» (2015 р.), «Osiołkiem» (2016 р.).

Аналітико-інтерпретаційні практики літературознавців, культурологів, соціологів й істориків зосереджуються передусім навколо запропонованої письменником провінційно-периферійної середньоевропейської топографії, постколоніальної візії «моєї Європи», геопоетичної картографії подорожей й спроб артикуляції ідентифікаційного й мнемонічного дискурсів [див.: 2; 4; 9; 12; 14]. Особливе місце у контексті (пере)читувань подорожньої прози А. Стасюка займає останнім часом постколоніальна перспектива, яка не тільки потверджує оригінальність Стасюкових наративних репрезентацій, але й відкриває їхній амбівалентний характер, вказуючи, зокрема, на оперування накиненою стереотипною дискурсивністю, відчутним браком редефініції тожсамості деколонізованого суб'єкта [див.: 3; 6; 8; 11; 15]. Вагому роль у формуванні ревізійної перспективи постколоніального дискурсу польського літературознавства відіграла запропонована Т. Гундоровою концепція постколоніального ресентименту [5].

У запропонованій статті розглядом підлягатиме менш опрацьована літературознавцями книга А. Стасюка «Nie ma ekspresów przy żółtych drogach» (2013 р.), у якій вміщено кількадесят фейлетонів, публікованих, серед іншого, в «L'Espresso», «Tygodniku Powszechnym», інтернет-часописі Dwutygodnik.com (з циклу «Z drogi») та ін.

У статті подається спроба опрацювати пригадування як перформативну активність, нерозривно пов'язану із просторовими і тілесними практиками. Сформульована у такий спосіб мета передбачає розв'язання низки завдань, серед яких: типологізація репрезентацій місця й краєвиду як його геопоетичної конкретизації; актуалізація низки топографічних стратегій; аналіз постави наратора-андрівника; виявлення й опрацювання системи відношень між автонарацією, пам'яттю і місцем. Книга «Nie ma ekspresów przy żółtych drogach» розглядатиметься з перспективи теоретичних напрацювань, що з'явилися у рамках просторового, меморативного й наративістичного поворотів [1; 7; 10]. Вибір аналітико-інтерпретаційного інструментарію зумовлений, з одного боку, особливостями моделювання просторового дискурсу згаданої книги, з іншого, – вміщеним у ній розбудованим метанаративним коментарем.

Важливим структурним елементом книги А. Стасюка «Nie ma ekspresów przy żółtych drogach» є вміщений у її завершальній частині текст «Z daleka». Цей фрагмент відрізняється від решти текстового масиву своїм виразно окресленим метанаративним характером. Представлені у ньому твердження можна

розглядати як концептуальний автокоментар не тільки до книги, у якій його вміщено, але й до усєї текстосфери автора. У невеликому за обсягом «Z daleka» А. Стасюк означає онтологічні, екзистенційні, антропологічні й телеологічні рами власної літературної практики, а також накреслює близьке йому бачення літературної, ширше – культурної, комунікації, долучаючись у такий спосіб до існуючої вже традиції автокоментативних практик, знаних хоча б з творчості В. Гомбровича чи Б. Шульца.

Основні поняття, які творять словник метанаративного дискурсу «Z daleka» й одночасно слугують певним інтерпретаційним ключем, пов'язані із кількома семантичними полями. Ці поля, своєю чергою, актуалізують низку функціональних перспектив, серед яких: екзистенційна («тожсамість», «індивідуальний досвід», «індивідуальна пам'ять», «індивідуальне минуле», «відчуття», «розум», «вразливість», «досвідчування»), онтологічна («життя», «смерть», «світ», «річ»), просторова («пейзаж», «краєвид», «місце»), автонараційна й автокомунікативна («слово», «мова», «історія», «розповідь», «значення»), комунікативна («спільнота», «зустріч», «розмова», «лектура», «галас»).

Для автора «Nie ma ekspresów przy żółtych drogach» важливим є підкреслити двовимірність присутності творчого суб'єкта у світі – приватне досвідчування і спільнотно-опосередковане представлення досвіду. У першому випадку йдеться про досвідчування як момент зустрічі суб'єкта і світу. Суб'єкта як розумово-тілесної цілості, відтак ваги набувають не лише такі ментальні категорії, як пам'ять, пригадування, мислення, тожсамість, але й усі ті параметри (тактильні, зорові, слухові, смакові, одоричні), завдяки яким інтенсифікується сенсуальність присутності. Суб'єкт, який переміщується у просторі з метою досвідчування світу, саме переміщення трансформує у практику «інтенсифікації життя», віддаляючи у такий спосіб трагічну неминучість дочасності й розбудовуючи мнемонічний вимір самої тілесності: «Cud doświadczenia. Piękny i tragiczny cud zarazem, ponieważ drugiej szansy raczej nie będzie. Nie będzie innego świata. Patrząc, pisząc i żyjąc, miałem wstrząsające, okrutne, a zarazem heroiczne poczucie, że wszystko zdarza się tylko raz, trwa tyle, ile trwa, i na zawsze odchodzi. Na zawsze. Każda sekunda, każde mgnienie, każdy gest, każdy obraz. Moim refrenem, moim memento było «już nigdy». Dlatego każdy dzień, każde zwycięstwo, każdą kłeskę chciałem przeżyć w dwójnasób» [13, с. 162–163]. Дочасність і проминальність вказують на крихітність кожної зустрічі, а отже й на потребу актуалізації її превентивного супроводу. Врятувати трагічне й прекрасне «чудо досвіду» можна завдяки ословленню минулого: «Niewykłuczone, że właśnie dlatego zostałem pisarzem» [13, с. 163]. Важливості роботи з власним минулим не можна відкидати чи підважувати, адже саме від сталості цієї роботи залежатиме тяглість «я», а відтак тяглість оповіді про зустріч «тожсамості і світу». Така оповідь підпорядковує час, даючи можливість «повторити» минуле, наново його пережити й глибше усвідомити, відкрити значущість давніх зустрічей, подій і речей. Наративне опрацювання минулого стає для творчого суб'єкта ритуалом продукування історій,

котрі інтенсифікують життя, відтермінуючи смерть подій, людей і речей: «Pisanie daje po prostu szansę powrotu, daje złudne przecieź, ale jakże odurzające poczucie, że w jakiś sposób panuje się nad czasem. [...] To w swoim pisaniu zawsze chciałem robić: oddalać śmierć ludzi, zdarzeń i rzeczy, wiedząc, że nadejdzie. Oddalać śmierć świata. Wsuwać swoje historie, niczym przezrocza pomiędzy to, co było, a to, co będzie. Albo jak zestawy soczewek, które jedno przybliżają, drugie oddalają. Nigdy nie chciałem oszukać śmierci. Chciałem tylko, by życie zyskiwało na intensywności. Żeby było podwójne, potrójne, zwielokrotnione dzieńki opowieści» [13, с. 163].

Для творчого суб'єкта життя, відтак, є не тільки приватним сенсуальним, топографічним чи мнемонічним проектом, що реалізується у зустрічі «тожсамості зі світом», але й проектом автонараційним, у якому досвід набуває статусу упорядкованого, осенсовленого й ціннісно маркованого дискурсу, відкритого для розмаїтих рецептивних практик: «Jestem pisarzem i opowiadam historie. Staram się w nich zawierać jak najwięcej życia. Nie w banalnym sensie fabuły, ruchu, zmiany, obserwacji społecznych czy psychologicznych, ale w sensie osobistego doświadczenia. Życiem jest dla mnie spotkanie umysłu, zmysłów, wrażliwości, pamięci ze światem. Spotkanie tożsamości z rzeczywistością. Po prostu doświadczenie. Zawsze chciałem, by doświadczenie przenikało moją opowieść» [13, с. 162].

Автонараційна практика конститується, отже, як активна робота з пам'яттю, досвідом і тожсамістю. Розповідати про себе означає постійно переглядати, реконструювати, реконфігурувати, реінтерпретувати й зцілювати власну історію з огляду на її вписаність у темпоральну перспективу: «Robię światłoczułe odbitki minionego. Nawet gdy opisuję «teraźniejsze» przesyczone jest ono wszystkim, co było, co się wydarzyło, co istniało. Bo dzień dzisiejszy jest sumą dni minionych, ponieważ to nasz dzień i patrzymy na niego oczami, w których odbiły się dni minione; odbiły i pozostały» [13, с. 163–164]. Робота із діахронічними й синхронічними вимірами індивідуального досвіду веде до появи різних історій, у переплетенні яких витворюється тяглість «я»: «Moje słowa są przesiąknięte tym wszystkim, co było. Przeszłość i doświadczenie nadają im sens. Gdybym przemawiał tymi słowami przed, powiedzmy, dziesięciu laty, znaczyłyby coś zupełnie innego. Opowiadałyby inną historię. Byłyby młodsze. A gdyby to były słowa sprzed lat trzydziestu, to niewykłuczone, że brzmiałyby tak, jakby nigdy nie miały zamilknąć. Jakby głos miał nigdy nie ucichnąć» [13, с. 161].

Спроба ревізії й реконфігурації індивідуальної історії показує, що робота з досвідом, пам'яттю і тожсамістю є надзвичайно складною. Відбувається так, зокрема, тому, що пам'ять виявляється механізмом селекції і фрагментарності, а сам акт упорядкування приватного минулого значною мірою залежним від актуальних потреб суб'єкта оповіді й специфіки суспільно-культурного контексту: «Z czasami wydaje się, że pamięć ocala to wszystko, co się złożyło na nasze istnienie. Ale to nieprawda. Ocala zaledwie część opowieści. Część, którą jesteśmy w stanie udźwignąć» [13, с. 161].

Іншою проблемою, з якою стикається суб'єкт упорядкування індивідуальної історії, є проблема амбівалентності мови. З одного боку, мова є універсальним знаряддям, здатним приборкати час й віддалити смерть світу: «Jesteśmy ludźmi i posiadliśmy cud języka, cud opowiadania, cud chwilowego ocalenia przed śmiercią zdarzeń, których już nie ma. Może innego cudu nie będzie» [13, с. 165]. Особливо виразно ця рятівна і життєствердна роль мови проявляється під час автокомунікаційної практики, у якій ословлення досвіду стає актом цілісності: «Wszystko jest w porządku, gdy mówimy do siebie: słowo przylega do życia jak skóra do ciała. «Nie» zawsze jest «nie», a «tak» jest «tak», ponieważ życie i opowieść stapiają się w jedno» [13, с. 165]. З іншого, – саме мова показує неможливу для подолання прірву, яка існує між суб'єктами комунікації, що більше – мова виступає її підставовим джерелом: «Jednak język tyleż nas zbliża, ileż oddala. [...] Nasz język nas zdradza» [13, с. 165]. Мова, яка із автокомунікативної площини, площини автонараційної практики, де історія і життя творять цілість, переміщується в інтерсуб'єктивний вимір, позбавляється репрезентативної повноти, залишаючи на маргінесі комунікативної ситуації енергію креативного акту. У такий спосіб мова стає одним із механізмів комунікативної поразки: «Ale czytałem, rozmawiałem, podpisywałem egzemplarze i odchodziłem w ciemność jakiegoś polskiego, niemieckiego czy po prostu europejskiego miasta, i czułem, że przegrywam. Że oto nie udało mi się opowiedzieć nic albo prawie nic. Że z opowieści, w którą włożyłem pamięć, uczucia, strach przed zachłannością nicości, w którą włożyłem miłość do tego, co zastaliśmy i czego już nigdy nie będzie, że z tego wszystkiego zostaje szczegół, epizod, cień, okruch» [13, с. 164].

Проблематичність розуміння закорінена в мові, що виростає з різних досвідів, різних пам'ятей, різних переживань, а комунікативні практики базуються на читацьких перевагах, навичках лектури й актуальних потребах аудиторії: «Więc kiedy do was mówię z głębi własnego życia, w obcym języku, jako mieszkaniac obcych, nieznanych stron, co możecie zrozumieć? To, co jest prawdą? To, co rozumiem ja? Czy to, co potrzebne wam, waszej pamięci, waszemu życiu?» [13, с. 164]. Ідентична ситуація розгортається по обидва боки комунікативної ситуації. Відтак й творчий суб'єкт втягується у процес селективного читання, ковзаючи по поверхні чужих життєвих історій, шукаючи, при нагоді, матеріалу для власної: «Nie znajdę się we wnętrzu waszej opowieści. Mój wzrok, moja ciekawość ześlizną się po powierzchni. Uniosę tylko tyle, ile będę potrzebował do potwierdzenia własnych przeczuć, tyle, ile będę potrzebował do własnej opowieści» [13, с. 164].

Незважаючи, однак, на можливість комунікативної поразки, спричиненої неспроможністю мови, відмінністю досвідів, пам'ятань і потреб, творчий суб'єкт все ж таки не відкидає важливості спілкування. Для нього творення історій й обмін ними виявляється підставою життя спільноти: «Lecz wspólnota trwa. Spotykamy się, by wysłuchiwać swoich niedoskonałych, ułomnych opowieści. Nie mamy innych. Wsłuchujemy

się, szukając w cudzej mowie okruchów własnego życia, będąc jednocześnie pewni, że go nie znajdziemy, że to utopia, że naiwność. Że jesteśmy jak ślepcy, snujący opowieść o kolorach. Lecz nie można inaczej. I nie możemy też zamilknąć» [13, с. 165]. Індивідуальні історії стають у такий спосіб частиною культурного комунікативного простору, формуючи й утворюючи тожсамість спільноти.

Робота з власною історією базується на відборі, упорядкуванні й осенсовленні минулих подій, вписаних у конкретні просторові координати. Під час цієї роботи особливо виразно актуалізуються механізми автокомунікації й діалогізування, а також відкритість на симультанічність процесів спогадування й автентичність рецепції. Відтак спроба наративного схоплення досвіду зустрічі суб'єкта і світу є своєрідною археологією «я» й краєвиду: «Jednak gdy patrzę na ten otwierający się na południowy wschód pejzaż, widzę znacznie więcej, niż mogę i potrafię opisać. Nie muszę zamykać oczu, żeby gdzieś w głębi doliny, gdzieś za łagodnym stożkiem Uherca dostrzec całe swoje życie» [13, с. 166].

Автонараційна практика є постійною розбудовою часопросторової мапи «свого» світу із його речами, людьми і краєвидами. Топографічне, антропологічне й аксіологічне осердя «свого» світу творить країна дитинства, країна минулого, у якому сформувалась тожсамість і з якого виростає теперішнє: «Tymczasem jechałem do krainy dziadków, prababek, ciotek, wujów. Jechałem w przeszłość, z której nadeszła teraźniejszość, do miejsc, gdzie było źródło mojej krwi» [13, с. 169]. «Край дідусів і бабусь» стає для міського хлопчика міфічною країною дитинства, у якій можна посправжньому задомовитися: «W dzieciństwie i wczesnej młodości spędzałem tam każde wakacje. Byłem wprawdzie miejskim dzieckiem, ale czułem się u nich jak w domu. Jakbym się tam urodził» [13, с. 116].

Далека від міської цивілізації країна дідусів і бабусь, тіток і дядьків є країною незвичайних пейзажів, які сформували ландшафт дитинства й накреслили мапу приватних спогадів. З пейзажем переплетене життя кожного мешканця цієї країни – від коліски аж по гріб. Пам'ять намагається ще раз обережно доторкнутися до таємниці цього невпинного коловороту: «Tędy zmarli wędrowali na cmentarz, który znajdował się na drugim kilometrze za wsią. Trumny całą drogę nieśli na ramionach krewni. Mężczyźni zmieniali się co jakiś czas, dobierając wzrostem. Tak pokonała tę drogę moja babka, tak pokonał ją dziadek. Po obu stronach rosły drzewa, więc szło się w cieniu. W każdym razie latem. Zimą od pół ciął ostry wiatr. Najpiękniej było jesienią. Krajobraz miał w sobie coś akwarelowego. Mgła lekko rozmywała kolory. Czerwienie, żółcie, siności, błękity i resztki zieleni. Lekko to falowało, smużyło, przepadało w odległości. Pejzaż kończył się, ale poza nim było coś, co nieodparcie pociągało wyobraźnię» [13, с. 6].

Позбавлена трагічного пафосу, у контексті традиційної культури смерть видається чимось очевидним, а навіть освоєним: «Przypominałem sobie, jak rok temu słabnący już wuj narzekał, że wszyscy jego dawni koledzy odeszli. Wtedy ciotka z całkowitym spokojem powiedziała: «Nie bój się. Czeka ją na ciebie» i

wymownie spojrzęła w sufit» [13, с. 117]. Перспектива часу дає можливість осмислити і зрозуміти глибший сенс події, якою є смерть, нараційно схопити її єднальний спільнотний вимір: «Piszę ten, wydawałoby się, bardzo prywatny nekrolog nie dla kaprysu. Po prostu chcę powiedzieć, że śmierć czasami objawia nam swój sens. Sprawia, że spotykamy się i cieszymy swoją obecnością w sposób, który bez owej śmierci nie byłby możliwy. I tam, w tej dalekiej wsi mojego wuja, który przemyczał przez rzekę sowiecki spirytus, pojąłem, że śmierć jednak bardzo przydaje się nam w życiu» [13, с. 117–118].

У країні дитячих літ в особливий спосіб відкривається також магічно-міфологічний і сакральний вимір буття. Людське життя вписане у ці обидва виміри так само, як у навколишній пейзаж. У цьому можна було неодноразово переконатися, спостерігаючи за поведінкою бабусі. Для неї, одвічної мешканки цієї міфічної країни літніх канікул, спілкування з духами належало до щоденних справ: «Od tamtej pory wakacje nie kojarzyły mi się z odroczyńkiem, ale z czymś w rodzaju tajemniczej inicjacji w zaświaty, w śmierć: moja babka wierzyła w duchy, tak jak się wierzy w codzienność. [...] Wydawało mi się, że umierając, po prostu odchodzi do wnętrza własnej opowieści» [13, с. 59].

Пейзаж і міф сплітаються у нерозривну єдність, окреслюючи світовідчуття того, хто опиняється у полоні їхнього чару. Межа уявного і дійсного затирається, відкриваючи можливість зустрічі з незбагненим: «Ale wydawało mi się, że pejzaż wstrzymuje oddech. Tak jak ja wstrzymywałem w oczekiwaniu na dziwne, niejasne i straszne, które miało nadejść. Wyglądałem południc. Czekałem, aż się pojawią, gorące i zarazem martwe. Piękne i trupie. Ale najbardziej przerażała mnie pustka południa wokół» [13, с. 78–79].

Приналежність до місця, у якому можливе усе, виробляє вміння відчувати і досвідчувати світ крізь призму особливої міфічно-сакрально-топографічної синтези. Це своєрідне межове читання світу, за яким проглядається досвід багатьох поколінь, для яких навколишній краєвид сформував ландшафт тожсамості. Такий багаторівневий спосіб читання-світовідчуття стає атрибутом повсякденної поведінки, гарантуючи єдність і тяглість минулого і теперішнього: «Za parę dni święto Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny. Zawsze jednak bardziej przemawiała do mnie nazwa «Matki Boskiej Zielnej». Pewnie z racji zmysłowości tej drugiej nazwy. Ta «zielność» późnego lata niosła bowiem w sobie to wszystko, o czym próbowałem właśnie opowiedzieć. [...] Niewykluczone, że wówczas, w drodze do dziadkowego domu, gdy cienie są najkrótsze, Zielna stawała się w chłopskiej wyobraźni kimś w rodzaju południcy. Bądź odwrotnie» [13, с. 80].

Дивна країна дідусів і дядьків, бабусь і тіток формує спосіб мислення і світовідчуття малого прибульця з міської цивілізації, продовжує жити у спогадах уже дорослого, однак сама поволі втрачає свій реальний вимір – відходять родичі, розпадається обійстя, змінюються краєвиди. Для суб'єкта, який спостерігає ці невідворотні зміни, щоразу виразнішою стає прірва між «тоді» і «тепер». «Там» і «тоді» вирувало автентичне життя рустикальної спільноти. «Тепер» і «тут»

докорінно відрізняється від свого цілісного, наповненого глибоким сенсом міфічно-сакрального праобразу, піддаючись натискові часу й розкладовій дії цивілізаційного молоху. Контраст між «тоді» і «тепер» стає не тільки причиною приватного розчарування. Він підважує автентичність спогаду, ставлячи під запитання можливість міжпоколінневої трансмісії того, що найважливіше: «Próbowałem to wszystko wytłumaczyć córce, opowiedzieć, że kiedyś naprawdę było inaczej i że mówię prawdę, opowiadając o dawnych czasach» [13, с. 93].

Єдиним дієвим засобом, який чинитиме опір розпадові й гарантуватиме можливість міжпоколінневої й інтерсуб'єктивного діалогу, виявляється наративізація спогаду. Ословленню піддається кожен, навіть найдрібніший, фрагмент міфічної країни дитячих літ із її просторовим осердям – обійстям дідусів та його життєствердною аурую. У такий спосіб пам'ять і спогадування стають не тільки механізмами збереження минулого, але й відповідальним свідченням про те, що найважливіше. В ословленому спогаді реалізується обов'язок пам'ятання-для-себе й обов'язок пам'ятання-для-інших: «Obejście składało się z pięciu budynków i muszę to opisać, ponieważ od jakiegoś czasu nie mogę zaznać spokoju. Zresztą niedługo rozpadną się ostatecznie i opis stanie się opowieścią, która przetrwa tylko dzięki czyjejś wierze» [13, с. 129]. Наративне схоплення минулого показує нерозривний зв'язок оповіді, місця і тожсамості, а також підкреслює креативний характер автонараційної практики – життя суб'єкта є історією, що невпинно реконфігурується в наративно-спогадовому акті: «Okolica zamiera dom po domu i to jest tak, jakby zmniejszało się moje życie. Bo co się z nami stanie, gdy przypadną wszystkie miejsca, w których przebywaliśmy? Będziemy musieli je wymyśleć od nowa i nasze dawne życie też zmieni się w wymysł, w igraszkę pamięci, w nic więcej» [13, с. 131]. Розбудова наративної мапи «свого краю» якраз й полягає у цьому невпинному пригадуванні-творенні, адже виразних змін зазнає не лише осердя приватної історії, сакрально-міфічна «країна дитячих літ», але й ціла традиційна культура із її автентичним рустикальним пейзажем. Іншість, відмінність і своєрідність периферії усе більше затирається, занепадає, піддаючись уніфікаційним впливам цивілізаційного центру. Постійні мандри дають можливість зблизька спостерігати за цими деструктивними змінами й переконуватися у їхній масштабності й невідворотності: «Wystarczy zjechać z głównej drogi trochę w bok, trochę w głąb, by zobaczyć, jak domy, krajobrazy, całe miejscowości odchodzą w przeszłość» [13, с. 30]. Колишній традиційний сільський уклад життя поступово зникає, поступаючись всепоглинаючому напливові китайського лахміття, одвічне піддається тимчасовому, локальне – глобальному, автентичне – поверхневому, «бабусині села гинуть у полум'ї постмодерні»: «Odurzają mnie składy krasnali, w których pospołu stoją lwy, orły, wielbłądy, bociany i Matki Boskie, hipnotyzuje mnie ta przestrzeń, gdzie feudalne miesza się z globalnym, a babcine wioski giną w płomieniach postmoderny» [13, с. 133]. Особливо виразно зміни проявляють себе у знакових для

традиційної культури місцях. Цивілізаційний тиск робить їх плиткими, затирає контури давніх значень і цінностей, вириває зі світу сакральньо-обрядової циклічності. Глобалістичний консумпціонізм позбавляє місце його споконвічної тожсамості. Так, наприклад, стається із торговицею в одній із підгірських місцевостей: «Teraz nic z niego nie pozostało. Targowisko pachnie chińskimi wyrobami tekstylnymi. W słońcu wydziela woń gumy i plastiku» [13, c. 119]. І лише спогоди відкривають значеннєві нашарування таких місць, вписують їх у низку контекстів, повертають своєрідність міжпоколенневого і спільнотного вимірів. Важливу роль у процесі відновлення значень місця відіграє механізм контрасту, а саме місце розглядається як вихідна точка для осмислення глобальної археології змін: «Lubię moje targowisko nad rzeką. To doskonałe miejsce do medytacji nad przemianami świata» [13, c. 121].

«Досконаліми місцями» для «медитації над змінами світу» виявляються для наратора-мандрівника також придорожні краєвиди й пейзажі. Зміни, що тут відбуваються, отримують широку інтерпретаційну амплітуду, полюси якої формують постколоніальний та екокритичний дискурси. Кольорова стіна придорожніх реклам повинна відгородити від стидливого тягаря пеерелівського минулого: «Liszaj ostrych barw pokrywa ściany, zasłania drzewa, niebo, krajobraz. Te wszystkie zachęty – niezależnie, czy dotyczą mięsa, ubrań, telefonów, czy nauki języków – wyglądają tak samo pornograficznie, tak samo natarczywie. Mają nas odgradzić od naszej przeszłości, której się wstydzimy, o której pragniemy zapomnieć. Ponieważ byliśmy wtedy biedni i nie mieliśmy prawie nic. Często nie ma w tym żadnej metafory, tylko konkret» [13, c. 30]. Своєю чергою, візуальний супровід дороги номер 47 розглядається наратором у категоріях докладно запланованого злочину супроти краєвиду: «Coś robi się nie tak z krajobrazem. [...] Stopień wizualnego obesrania poboczy drogi numer 47 przywodzi na myśl

zaplanowaną, celową i precyzyjnie odbyłą zbrodnię na pejzażu, mord na cudzie świata, który nam podarowano» [13, c. 108]. Наратор не зупиняється, однак, на спостереженні й описі змін. Важливим для нього є також зрозуміти їхню генезу. Відтак зміни, що відбуваються з пейзажем, стають вихідною точкою для роздумів про невідворотні тектонічні зсуви на рівні самоідентифікаційних процесів спільноти. У такий спосіб розпад краєвиду прочитується як проекція реконфігураційних змін колективної тожсамості, котра намагається знайти себе в умовах плінних часів: «Można by powiedzieć, że to wszystko razem jest brzydkie, wykorzenione, pozbawione sensu. I pewnie jest. Ale jednocześnie w tym groteskowo postmodernistycznym krajobrazie widać pewien rodzaj wielkości. Oto mentalnie wydziedziczeni z uporem poszukują nowej tożsamości. Budują ją z tego, co mogą znaleźć wokół, z tego, co oferuje im cywilizacja ersatzu, falsyfikat i kopii» [13, c. 31].

Наративне схоплення залежностей між тожсамістю, пам'яттю і місцем у текстах А. Стасюка не вичерпується аналізом наслідків глобалізаційних процесів. Мапування «свого світу» і «своєї пам'яті» відбувається також шляхом відкриття-проговорення складних – травматичних – місць, серед яких, наприклад, порожній простір колишнього концентраційного табору у Белжці, «космополітична республіка цвинтарів» у Бескидах чи місця-залишки лемківської культури. У такий спосіб подорож «своїм краєм» виявляється плетивом просторових, тілесних, мнемонічних й (ре)інтерпретаційних практик, що проєктуються на культурну практику реконфігурації індивідуальної і колективної тожсамості.

Перспективою досліджень в окресленому напрямку можуть бути спроби аналізу книги А. Стасюка «Nie ma ekspresów przy żółtych drogach» під кутом моделювання суб'єктом пригадування іншого й іншості як складових відкриття палімпсестності культурного краєвиду.

Список використаних джерел

1. Assmann J. Pamięć kulturowa / Jan Assmann. – Warszawa : WUW, 2015. – 361.
2. Cobel-Tokarska M. Bieda Europy Środkowej w narracjach Andrzeja Stasiuka / Marta Cobel-Tokarska // Kultura i Społeczeństwo. – 2012. – № 1. – S. 51–80.
3. Ewertowski T. Demitologizacja czy remitologizacja Europy Środkowej. Stasiuk i Andruchowycz na prowincji [Електронний ресурс] / Tomasz Ewertowski // Podteksty. – 2017. – № 1. – Режим доступу : <http://podteksty.amu.edu.pl>.
4. Frankowiak A. «Wszystko zaczynało się od mojej obecności». Sekretny przekaz prozy Andrzeja Stasiuka / Anita Frankowiak // Napis. – 2011. – Seria XVIII. – S. 71–81.
5. Gundorova T. Ressentiment w perspektywie postkolonialnej. Przypadek ukraiński / Tamara Gundorova // Porównania. – 2007. – № 7. – S. 71–81.
6. Juszczyk A. Jadąc do utopii. Mit «nie-miejsca» w literaturze środkowoeuropejskiej (Stasiuk, Andruchowycz i inni) / Andrzej Juszczyk // Wielogłos. – 2007. – № 2. – S. 49–62.
7. Kreiswirth M. Tell me a story: The Narrative Turn in the Humane Sciences / Martin Kreiswirth // Constructive Criticism: The Humane Science in the Age of Theory. Ed. by M. Kreiswirth and T. Carmichael. – Toronto : University of Toronto Press, 1995. – P. 61–87.
8. Lewandowska A. Europa Środkowa postkolonialna w prozie podróżnej Stasiuka [Електронний ресурс] / Agata Lewandowska // Podteksty. – 2017. – № 1. – Режим доступу : <http://podteksty.amu.edu.pl>.
9. Marszałek M. «Pamięć, meteorologia oraz urojenia»: środkowoeuropejska geopoetyka Andrzeja Stasiuka / Magdalena Marszałek // Literatura, kultura i język polski w kontekstach i kontaktach światowych. – Poznań : WNU im. Adama Mickiewicza, 2007. – S. 539–547.
10. Rybicka E. Geopoetyka / Elżbieta Rybicka. – Kraków : Universitas, 2014. – 474 s.
11. Skórczewski D. Środkowoeuropejski kompleks (Andrzej Stasiuk, Jadąc do Babadag, Fado) // Teoria – literatura – dyskurs. Pejzaż postkolonialny / D. Skórczewski. – Lublin : Wydawnictwo KUL, 2013. – S. 339–358.

12. Snochowska-Gonzales C. Od melancholii do rozpacy. O prozie Andrzeja Stasiuka / Claudia Snochowska-Gonzales // Studia Litteraria Historica. – 2013. – № 2. – S. 298–330.
13. Stasiuk A. Nie ma ekspresów przy żółtych drogach / Andrzej Stasiuk. – Wołowiec : Czarne, 2013. – 176 s.
14. Weretiuk O. Jurij Andruchowycz i Andrzej Stasiuk o tożsamości ukształtowanej przez historię / Oksana Weretiuk // Porównania. – 2011. – № 9. – S. 89–100.
15. Zajas K. Czy moja Europa to twoja Europa? Stasiuk i Andruchowycz / Krzysztof Zajas // Konteksty Kultury. – 2012. – Т. 8. – S. 114–124.

В. В. Дуркалевич,

Дрогобычский государственный педагогический университет имени Ивана Франко, г. Дрогобыч, Украина

«ПУТЕШЕСТВУЕМ ПО МИРУ, ЧТОБЫ О НЕМ РАССКАЗЫВАТЬ». ТОПОГРАФИЧЕСКИЕ СТРАТЕГИИ ПРОЗЫ АНДЖЕЯ СТАСЮКА

В настоящей статье внимание сосредоточено на отношениях между пространством, местом и путешествием, с одной стороны, и автонарративом, идентичностью и литературой, с другой. Анализ метанарративного дискурса А. Стасюка показывает сложную структуру литературной активности как последовательного синтеза меморативных, телесных и пространственных практик. Субъект этих практик переформулировывает и переписывает свой укоренившийся в памяти и пространстве автонарратив с целью «интенсификации жизни», «отдаления смерти» и «господства над временем». Для нарратора идентичность является перманентной перформативной практикой, которая реализуется в открытом диалогическом пространстве культуры. Индивидуальная и коллективная идентичность всегда врастают в соответственные пространственные координаты. Нарративное осмысление отношений между идентичностью и пространством происходит путем открывания-проговаривания семиотически насыщенных и неоднородных мест – автобиографических, травматических, интергенерационных – с перспективы палимпсестной позиции нарратора.

Ключевые слова: место; пространство; автонарратив; идентичность; опыт; память; путешествие; пейзаж.

V. V. Durkalevych,

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Drohobych, Ukraine

«WE WANDER THROUGH THE WORLD TO TALK ABOUT IT». TOPOGRAPHIC STRATEGIES OF ANDRZEJ STASIUK'S PROSE

The purpose of this article is to present relations between an experiencing subject, geographic space, memory, and self-identity in Andrzej Stasiuk's No Express Lanes on the Yellow Roads (2013) with reference to the concepts functioning within the topographical discourse, memory studies, and narrative studies. Geopoetics is viewed as a new scientific approach examining interactions and circulations between an artistic work and geography. For the past several years there has been a rapid rise in the use of geopoetics concepts. Poetological, geographical and anthropological aspects of geopoetics propose useful interpretational tools dealing with genology, language, fictional character, reading, and reception. Geopoetics also operates with a specific glossary of terms such as place, space, map, imagined geography, places of memory. From this perspective, Andrzej Stasiuk, author of travel prose (Traveling to Babadag, My Europe, co-written with Yuri Andruchovych, Doytchland, A Diary Written Later, East), can also be presented as a writer who tries to embody his spatial and bodily experience in auto/bio/geo/graphical discourse. The paper has researched a system of metatheoretical divagations on self, collective and cultural memory, self, collective and cultural identity as well as deep relations between an experiencing subject and a palimpsestic landscape involved in Stasiuk's literary trips. These findings suggest the following directions for further research: the specifics of the Other and Otherness modeling by the subject of a reminder as a significant part of cultural landscape revealing.

Key words: place; space; self-narrative; self-identity; experiences; memory, travel; landscape.